

Невена Б. Станисављевић

УДК 821.163.41.09-93-31 Петровић Ј.

Висока школа струковних студија за васпитаче

Крушевац

ЛЕТО КАДА САМ НАУЧИЛА ДА ЛЕТИМ ЈАСМИНКЕ ПЕТРОВИЋ КАО ЖЕНСКИ ОБРАЗОВНИ РОМАН ЗА 21. ВЕК

Ајсџракиј: Термин *Bildungsroman* (образовни роман) води порекло од немачких термина за роман изградње и обликовања, а подразумева књижевно остварење које прати развој главног лика од детињства, кроз потрагу за идентитетом, до тренутка када је способан за зреле одлуке. Као јединствен и специфичан жанр, женски образовни роман за 21. век *Лето када сам научила да летим* Јасминке Петровић разматра животну проблематику девојчице Софије, њен психолошки развој, како у тоталитету, тако и у појединим деоницама. Уз мешавину хумора, живописних ликова и аутентичног приказа људског живота, ауторкина уметничка прерада појединих животних чињеница показује вишеструко сагледавање и осветљавање сложене адолесцентске драме, као и представљање унутрашњег стања и доживљаја главне протагонисткиње Софије. Циљ овог рада јесте да структурира и опише тематске нивое романа, од којих су посебно маркирани: генерацијски јаз, друштвене мреже, последице рата и породични односи, а све у односу на парадигму женских развојних романа. Такође, крајњи задатак рада јесте да осветли оне конкретне проблеме са којима се савремене тинејџерке сусрећу у свакодневном животу.

Кључне речи: књижевност за младе, женски образовни роман, *Лето када сам научила да летим*, тинејџери, проблем одрастања.

1. УВОД

Bildungsroman представља роман у коме се говори о учењу као основи сазнавања истинске слике света, одрастања, прихватања одговорности и усвајања знања и вештина потребних за проналажење свог места у свету.

„Суштина сижеа *Bildungsroman*-а јесте да главни јунак одлази у потрагу за нечим (што је изгубио он сам или друштво у коме живи), и у тој потрази, кроз сопствена искуства, проналази или изграђује себе” (Гавриловић 2012: 344). Он кроз радњу одраста, учи се процесу адаптације и социјализације, открива своје способности, карактерне особине и, истовремено, мења социјалну позицију. Јунак је по правилу млада особа или неко за кога се, због неодговарајућег социјалног статуса, сматра да није стекао социјалну зрелост.

Грешке које јунак прави на свом истраживачком путу до проналажења себе се подразумевају – оне су стални део процеса учења, било да се то односи на грешке у понашању, грешке у приступу или грешке у постављеним фундаменталним циљевима.

Елен Морган (Ellen Morgan) дефинисала је женски *Bildungsroman* као „прерађивање” једне старе форме која је све до 20. века била изразито мушка. Она тврди да женски *Bildungsroman* описује женски саморазвој према садашњем и будућем постојању, ослобођен од патријархално предодређених друштвених норми, а који је у прошлости више описивао фрагменте, а не интегрисану, целокупну личност (в. Morgan 1990: 2).

У другој половини 20. века *Bildungsroman* се полако, али прилично поздано, премешта из главних књижевних токова у дечју/омладинску књижевност и, истовремено, у фантастику. Када су теоријска знања постала доступна свима, јавила се потреба о спајању идеје о одрастању са фантастиком. Померањем ка фантастици и за романе овог типа почела је да доминира једна од најчешћих критика о вредности фантастике, која каже да је она мање вредна зато што је „детињаста”. Но, како Хант (Hunt) закључује, „није изненађујуће да су фантастика и дечја литература повезиване, јер су обе суштински демократске форме – демократизоване постојањем ван солипсистичког система високе културе” (Hunt 2004: 10).

Процес одрастања је почео да се схвата не као процес самообликовања унутар кога је постављање питања једна од кључних тачака, него као период усвајања знања, умења, вештина и навика које омогућавају функционисање унутар датог, неупитног система.

2. ЛЕТО КАДА САМ НАУЧИЛА ДА ЛЕТИМ ЈАСМИНКЕ ПЕТРОВИЋ

Жанровско одређење књижевних остварења према узрасту одувек је доносило много дилема. Дело *Лето када сам научила да летим* захтева потребу да се тинејџерски роман промовише на виши ниво. Према Бет Кепард (Beth Kerhart), књижевност за младе доноси „причу испричану из перспективе тинејџера и она је ограничена на области важне за тинејџере у тој фази њиховог живота” (Petrilla 2012).

Уз мешавину хумора, живописних ликова и аутентичног приказа људског живота, ауторкина уметничка прерада појединих животних чињеница показује вишеструко сагледавање и осветљавање сложене адолесцентске драме, као и представљање унутрашњег стања и доживљаја младог бића (посебно главне протагонисткиње Софије). Написан из перспективе данашње генерације младих, роман у потпуности прати и осветљава нове урбане токове, последице из претходних деценија, егзистенцијалне ритмове и

садржаје модерног живота, па самим тим и света детињства.

Отвореним суочавањем детета са основним људским ситуацијама у омладинском роману *Вајрено кришћење* М. Ђуричковић је размотрио проблем одрастања и младалачког sazревања, чије конститутивне елементе проналазимо и у роману *Лейто када сам научила да летим*. Роман *Вајрено кришћење* се, на идентичан начин као и роман Јасминке Петровић, „бави и феноменима колективне свести и моралног кодекса, који се формирају и еманирају на различите начине (егзистенцијални, хедонистички, хуманистички). Притом се додирује и свест/карактер неколико различитих нивоа:

- психолошког (емотивни и интимни свет деце и младих),
- социјалног (друштвена и породична криза),
- националног (етничка самосвест о животу у иностранству),
- религијског (међуверска коегзистенција; хришћанство и католицизам)” (Ђуричковић 2011: 35).

Структура романа је развијена у неколико тематских нивоа, од којих су посебно маркирани: генерацијски јаз, друштвене мреже, последице рата и породични односи. Све наведене теме Јасминка Петровић провлачи кроз дијахронијску вертикалу и историју, бавећи се проблемом појединачне судбине и личне драме главне јунакиње Софије и проблемом колективне свести одређеног времена. Као јединствен и специфичан жанр, женски образовни роман за 21. век *Лейто када сам научила да летим* разматра животну проблематику девојчице Софије, њен психолошки развој, како у тоталитету, тако и у појединим деоницама.

2.1. АКТУЕЛНЕ ТЕМЕ 21. ВЕКА

2.1.1. Генерацијски јаз

Како често бива у роману о одрастању, јунаци путују или се селе. Роман *Лейто када сам научила да летим* Јасминке Петровић има за циљ да нам покаже како Софија треба да пређе баријеру између безбрижног периода живота и света одраслих. Та баријера је у роману представљена помоћу метафоре моста. Метафора моста као кључног корака у животу, Софију је ставила пред велико искушење: *Како превазићи генерацијски јаз у размишљању и закључивању а при томе не угрозиши најлепшу емоцију – љубав? (мој курзив).*

Тема односа младих и старих прожима читав роман. Већ на самом почетку видимо како Софију нервира бабино хркање, велики јастук који је

бака понела у аутобус, као и кисело млеко које јој нуди, поред сендвича и других ђаконија.

Као „најгора штреберка” (Петровић 2015: 35), Софија је вечери проводила шетајући са две баке по риви. Из нашег угла, а посматрано из перспективе младих на нашим просторима, термин *штреберка* има два значења. Прво значење односи се на појединца који се својим специфичностима у учењу и изражавању разликује од већине која у одређеној друштвеној средини поседује слична понашања и навике. Речју *штребер* најчешће означавамо ученика који има развијену знатижељу, радозналост и који често у учењу иде испред свих. Он поседује много репродуктивног знања, али без креативности, инвентивности и оригиналног квалитета. Друго значење термина *штребер* односи се на особу која је у друштву непожељна, омаловажавана, маргинализована и недовољно социјализована. Јасминка Петровић је, употребивши термин „штреберка”, акценат ставила на његово друго значење, јер је Софију представила као тинејџерку која је, за разлику од својих вршњака, била принуђена да своје лето проведе шетајући и дружећи се са две баке.

И, мада се трудила да понекад успори или убрза корак како би се одвојила од њих, баке су је увек у стопу пратиле. Такве ситуације су нашу главну јунакињу доводиле до лудила.

Софија је имала потребу да се осамостали, како у најобичнијим ситуацијама, тако и у целокупном животу. Самосталност се код наше главне јунакиње огледала у потреби независности за сналажењем у околини у смислу слободног кретања, као и комуникацији која је подразумевала слободу општења без присуства старијих особа. Такође, Софија је имала потребу за емоционалном независношћу која је, у нашем аспекту, подразумевала њено стање да се снађе и самостално забави у одређеним временским периодима без сталног присуства и пажње одраслих. Ове две врсте самосталности које је изразила наша јунакиња развијале су се у зависности од објективних околности у којима се Софија налазила и од њених субјективних доживљаја у односу на представљене ситуације. Поред жеље за самосталношћу, Софија је истовремено изражавала емоцију која је омаловажавала присуство старијих особа. Осећај стида који је преплавио Софију навео је на такву реакцију избегавања својих старијих чланова породице. Такво осећање се манифестовало због немогућности да се креће у друштву својих вршњака. Јасминка Петровић је с оправдањем Софију послала на море са баком а не са вршњацима јер, у нашој култури, много израженије него у другим културама, старији знатно дуже воде бригу о младима.

Међутим, једне ноћи она није успела да чује бадино дисање што ју је престравило. Претходно поменути осећај стида надвладала је љубав коју је Софија гajила према својој баки.

„Седим на кревету и гледам је. Да ли међу нониним књигама има нека типа *Шта радиш ако баба њресјане да хрче?* Нећу више никада о баби лоше да мислим и говорим. Али никада, само нека се помери. (...) Баба дуне ваздух кроз нос. Ух, хвала богу, жива је. (...) Кад би се њој нешто догодило, ја то не бих преживела. Пољубим је и вратим се у свој кревет. И даље не могу да се приберем” (Петровић 2015: 50).

Софија је испољила љубав и према својој другој баки, нона Луци, у тренутку када је старица завршила у болници. Како би јој приредила свечани дочек, Софија је одлучила да целу кућу очисти: изгланцала је купатило, опрала судове, обрисала прашину, пресвукла постељину, усисала подове. Такође се пред спавање молила Богу да њеној нони буде боље и дала обећање да се више неће свађати с братом Луком, ни са бабом, ни са другом Пеђом, ни са другарицом Јулијаном, чак ће јој и лајковати и коментарисати слике из Грчке на facebook-у. Све ће урадити само да њеној нони буде добро и да се што пре врати кући.

Софија је у лику своје баке имала јак ослонац и заштиту. Њена свест о бакиној важности није перманентна, већ се испољила у тренутку када је бака била животну угрожена. С друге стране, то показује да је Софија поседовала осећај одговорности и спремност на жртву у циљу мењања себе и испуњења својих обећања. Покренувши своју свест и савест, Софија је квалитативно и критички развијала себе, проценивши објективно и реално своје поступке. Пробуђени осећај брижности судбоносни је моменат њеног емотивног сазревања. Кроз поступно и брижљиво грађење односа према бакама, у Софији се формирала читава мрежа социјалних релација која чини Софију преображеном у односу на девојчицу са почетка романа.

Чекајући нонин повратак и вести да је добро, Софија се присећала њиховог заједничког сакупљања пужева по винограду, картања на тераси; сетила се и нониног огледања, њене лепоте, али и ситуација када је хтела да загрли своју нона Луцу, али то ипак није учинила. Чуване и прикривене емоције које је Софија осећала су сада ескалирале и натерале је на плач.

Нажалост, њене молитве нису биле услышене. Нона Луцина смрт на крају романа је Софију и те како потресла и натерала да у својим сновима престане да лети. У једном тренутку, она је себе и своје сањарење окривила за нонину смрт:

„Ја сам крива што је нона умрла... Сањала сам да лети и да је сва у белом, као анђео. И да има две црвене флеке испод срца. Ја сам крива” (Петровић 2015: 131).

Овакво Софијино размишљање нас наводи на закључак да она још увек није била способна да направи дистинкцију између реалног света, и онога што он са собом носи, и имагинарног света. Као последица честог сањарења,

маштања, компоновања бајковитих сцена, Софија је упала у претерану имажинацију. Њено маштање је онемогућило схватање реалног света који у себи садржи праве узроке нечије смрти, у овом случају смрти њене баке.

Љубав бака према Софији, упркос кризи (материјалној, егзистенцијалној, професионалној) у породици, надомешћује одсуство њених родитеља. Међутим, разлике у времену одрастања, размишљања, перципирања, закључивања доводе до неразумевања на релацији бака–унука. Заинтересованост за љубав према баки чини Софију особом која је необична и релативно нова за период у којем живи.

2.1.2. Друштвене мреже

Главна јунакиња романа Софија спас од досаде тражи на друштвеним мрежама где љубоморно прати фотографије другарице која је на море отишла у Грчку, као и фотографије прве симпатије који је заједно са Софијиним братом, а што је још горе и са девојком, отишао на Сребрно језеро. Зависна од facebook-а, Софија је морала да постави фотографије са свог летовања, тражећи повољан кадар из кога би се закључило да се и она одлично проводи:

„Објавила сам данас на свом профилу да овде имам сјајно друштво, све неки *сиренцери*, да сваке вечери излазим на друго место, да су плаже феноменалне и да нећу скоро да се вратим у Београд. Онда сам направила *selfie* тако да се виде једрилице иза мојих леђа, па нек Јулијана цркне од љубоморе. Она је направила брдо фотки из Грчке. Испред базена, у базену, испод палме, иза кавасакија, на броду, са шеширом, у бикинију, поред јахте... Ма смучило ми се. Нисам јој лајковала ниједну фотку. Намерно. Видим да јој се Милица шлихта, као и обично. Сваку слику јој коментарише са: *Прелеја си!* Фуј! Како ми је то јадно” (Петровић 2015: 34).

Одрастање у контексту друштвених мрежа и интернета подразумева одрастање по шаблоницизму (моделу). Већина тинејџера на такву врсту комуникације не пристаје због изражене потребе, већ због потенцијалне могућности за одређеном врстом осуде од стране вршњака. Комуникација путем друштвених мрежа битно је променила културу комуницирања у односу на ранија друштва и уобичајене облике комуникације (разговоре, писма). Посматрано кроз конкретан пример, комуникација у прошлости је приликом сусрета два лица најчешће започињала питањима „Како си?” и „Шта радиш?”, насупрот данашњој која почиње питањем „Где си?”. Ова промена је битно умањила осећај и потребу да се истински упозна и процени стање човека, што доводи до губитка способности емпатије. С друге стране,

комуникација путем друштвених мрежа на одређени начин доприноси осећању контроле. Одрастање под таквим околностима доводи до развоја (не) културе, која истовремено утиче на смањење самосталности, анонимности и аутономије личности.

Иако је радња романа везана за летовалиште Хвар, ситуације у којима се Софија налазила изазвале су унутрашњи сукоб Софијине личности. С једне стране, Софија се нашла у унутрашњем затвореном простору у коме је уточиште проналазила на друштвеним мрежама. Са друге стране, тешило је сазнање да је ово само тренутна ситуација, ситуација на одређено време, док не буде спремна да самостално крочи у реалан свет.

2.1.3. Последице рата

Јасминка Петровић демистификује прошлост и поједине историјске детаље и чини их истовремено отвореним за рецепцију и комуникацију са данашњим младим читаоцима. Теме ратних сукоба, хероизма и жртава, значења трагичног искуства, национализма и других феномена новије историје присутне су у роману јер утичу на формирање личности у савременом друштву.

Нона Луца упознаје Софију са послератним дешавањима након распада Југославије. Управо због тих последица, мама је пре поласка посаветовала Софију да на Хвару не користи узречицу *бре*, да не пише ћирилицом, да је најбоље да се не одваја од бабе и да не схвата лично непријатељске погледе. Такође јој је у току летовања наредила да без бабе никако не излази из куће јер је прочитала у новинама да су у Сплиту претукли момка из Србије и да су неким Београђанима скинули таблице на аутомобилу док су били на плажи у Задру.

Када су у питању односи Срба и Хрвата, и једнима и другима можемо приписати превелику заробљеност прошлости, док визија заједничке будућности није довољно препознатљива. Сва та насилна језичка комуникација, нетолеранција, као и неговање културе насиља, јесу чиниоци који су оставили генерацијски погубне последице на развој балканских култура и њихово међусобно поштовање. Посматрано из садашње перспективе, сви породични расцепи унутар ових нација проузроковани су политичким и друштвеним околностима деведесетих. Деца таквих породица, без обзира на простор на коме су живела, попримила су свој национални идентитет. Одрастање у бившој Југославији и постјугословенском простору најлакше је објаснити на основу тога што је у бившој земљи постојала јединствена филозофија васпитања – свестрано и хармонијски развијена социјалистичка личност. На постјугословенском простору не постоји и није могуће

говорити о јединственој филозофији. То је због тога што, са једне стране, јачају национализам, религијска опредељеност, језичке и друге културне разлике, а, са друге стране, наши простори споро и тешко прихватају интеркултурне вредности. Неопходно је тежити ка неком заједничком интеркултуралном идентитету који ће бити прихватљив за сваку нацију.

Овај роман почива на ратној причи деведесетих, на сукобима Срба и Хрвата који су се јасно одразили на односе унутар Софијине породице. Као мала, Софијина мама Зденка проводила је лета на Хвару код ујака и тетке. Онда су деведесетих година почели ратови на простору бивше Југославије и породичне везе су пукле. Зденка више није одлазила код родбине у Хрватску. Остале су само успомене на безбрижна лета испуњена радошћу и игром. Када јој се родио син, она га је назвала Лука, по свом ујаку, јер на свету може све да се прекине, све осим љубави.

Са овом породичном причом Софија се упознаје на летовању. До тада је једино знала да јој бака потиче из Хрватске јер се то у кући никада није крило, али се о томе ретко говорило. О бакином животу је могла да сазна само по неким анегдотама из прошлости и неколико фотографија. Сада је пред њу изронио читав један свет, чега је и она била део.

Сазнала је да баба на Хвару има и брата Луку са којим је прекинула сваки контакт након што се преселила за Београд. Он је остао да живи тихо и скромно, притиснут нерешеним породичним односима. На њега и његову породицу се свалила сва ратна и послератна мука јер нису успели да се снађу у новим околностима.

Како би покушао да се помири са сестром Маријом, Софијин деда је приредио рођенданску забаву на коју баба није желела да оде, упркос убеђивањима и аргументима нона Луце. Софијину бабу је погодило писмо које јој је брат послао пре више од двадесет година, након што је отишла за Београд, у коме јој је запретио да више никада не сме да дође на Хвар иначе ће је пушком најурити. Такође се одрекао ње као сестре, називајући је четницом и осуђујући је за смрт његовог сина Тонче.

Њихово помирење се одиграло на сахрани нона Луце када су заједно своју најмлађу сестру отпратили на вечни починак. Након овог чина Софија поставља себи, а и читавој нацији, три кључна питања која осликавају све међуљудске односе:

„Зашто је тако тешко рећи опрости? Зашто људи не виде своје грешке, него само туђе? Зашто нам је важније да смо у праву него да смо срећни?“ (Петровић 2015: 137).

Интеркултурални дијалог тумачи се као признавање и прихватање различитости у мишљењима, погледима и вредностима унутар сваке културе и између различитих култура. Упознавањем сличности и различитости, Софија је постављањем ових питања имала за циљ да подстиче развијање

толеранције према другачијима. Разумевањем других људи и осетљивошћу за њихове проблеме, главна јунакиња је у себи развила осећај за емпатију, социјалну интеракцију, солидарност, што је указало на њену социјалну компетентност.

2.1.4. Економска криза

На лак и једноставан начин Јасминка Петровић је испричала искрену причу у којој је економска криза у XXI веку неизоставна тема.

Већ на самом почетку романа срећемо се са чињеницом да деца из Србије данас ретко путују, а да је главни разлог недостатак финансија. Другарице Сашка и Ивана поручују Софији да поздрави море и да ће га оне упознати када постану славне и богате:

„Поздрави море у наше име и кажи му да ћемо једног дана и нас две да га упознамо. Једном, када будемо биле славне и богате. Љуб” (Петровић 2015: 10).

На финансијске проблеме Софији је мама указала при њеном поласку на море, саветујући је да поведе рачуна о свом понашању, да слуша своју баку и да јој не диже притисак с обзиром да њена здравствена књижица не важи у иностранству и да би њен сваки одлазак код лекара скупо коштао. Њихова финансијска ситуација им није дозвољавала да уплате додатно здравствено осигурање за бака Марију.

У роману су ратне ране на Балкану полако зарастале, али је остао један други, све актуелнији проблем – тиха језа с којом су суочени они који нису имали од кога да позајмљују новац. У њих неизоставно убрајамо и Софијиног тату.

Софијин тата је уметник који се није снашао у послератним временима. Као академски вајар, имао је самосталне изложбе по целој Србији, а и ван ње. Међутим, након распада Југославије, више није имао где да излаже своје радове. Због тога се запослио на некој телевизији као уредник културне редакције и тамо радио све до гашења фреквенције ТВ сигнала. Тада је одлучио да време проводи на Дунаву пецајући, а све у циљу беге од свакодневице и проблема које она са собом носи. Кући је одлазио све ређе, а када му је пецање досадило, утеху је пронашао у алкохолу. Како би га вратила са странпутице којом је кренуо, Софијина мама Зденка га је запослила у свом еколошком удружењу „Облутак”. Међутим, чим је почео да се бави заштитом речних сливова, европски фондови су пресушили, а удружење престало са радом.

Немаштина, беспарица, професионална криза у којој Софијин отац остаје без посла, све је то оставило печат на развој њене личности. Очево незадовољство, али истовремено и мајчина борбеност, упорност, одлучност да њен супруг ради било који посао који би њиховој породици донео благостање и егзистенцију, кључно је за Софијино сазревање и коначну спознају о самој себи.

Како би ублажила ову тешку животну причу, Јасминка Петровић уводи елементе хумора парафразирањем речи Софијине бабе:

„Баба каже да је тата невиђени баксуз – кад би кренуо да се бави астрономијом, нестала би сва небеска тела” (Петровић 2015: 92).

Карактерне особине Софијиног тате последица су неповољних чинилаца који су обликовали свакодневицу деведесетих. Ратови и распад земље, сиромаштво, несигурност, бесперспективност, утицали су на „урушавање мушког, патријархалног ауторитета у готово свим областима породичног живота и јачање женског ауторитета” (Благојевић Хјусон 2014: 394). Интензивна криза деведесетих довела је до опадања квалитета живота Софијиног тате, те он није успео да се у послератним временима оствари ни пословно, а ни приватно. Хранитељска улога је из тог разлога припала Софијиној мајци.

Због кризе маскулинитета, Софијин тата се нашао у лавиринту супротстављених теза – по природи ствари, он треба да буде ослонац свим члановима своје породице, али му ограничене могућности то не дозвољавају. Све време се у себи питао како живети од креативности, а не згазити испод својих моралних, етичких и естетских вредности? С друге стране, како живети од своје креативности, а не пасти на руб егзистенције?

Као бојажљива особа која је склона да сваку, па и најмању животну тешкоћу види као непремостиву препреку, Софијин тата је представљен као личност која није развила осећање одговорности. Уместо тога, у њему се укоренило осећање мање вредности. Поремећај временске перспективе, неактивност, лако одустајање, успореност, недостатак самопоуздања, све су то манифестације недовршеног процеса формирања идентитета.

Конкретно, незадовољство због губитка различитих послова довело га је до тога да посегне за алкохолом. Његова зависност је одређивала његово понашање, а не здрав разум. Постао је незаинтересован за обавезе, породицу, време је проводио ван куће, изгубљен у времену и простору. Последице које је Софија трпела због оца, који није био у стању да нађе право решење и да животу погледа у очи, јесу велике. Она није имала адекватног узора идентификације, што је за последицу имало поремећај у психо-социјалном развоју њене личности. Из тог разлога код Софије је био присутан сталан страх и неповерење према средини. Таква породична атмосфера учинила је

Софију социјално изолованом, бојажљивом и неповерљивом, не само према родитељима, већ и према одраслима уопште. Сваки њен сусрет са оцем у алкохолисаном стању био је на изванредан начин нова непознаница, нова неизвесност, нови страх. Оног тренутка када је и свој живот довео у питање, упавши у Дунав, терапија за одвикавање од алкохола је одиграла кључну улогу у његовом повратку на нормалну линију живота.

2.1.5. Прва тинејџерска љубав

Софија је постављала најразличитија питања баба Марији и нона Луцији. Оне нису одмахивале рукама, превртале очима, нити је гледале попреко и с висине. Оне су јој одговарале онако како су најбоље знале и умеле. Узајамно поштовање и поверење између чланова породице, без обзира на генерацијски јаз, оснажује сваку личност, што закључује и Софија:

„Одрасли треба да слушају шта деца говоре, а не да их прекидају упола речи и да их ућуткују” (Петровић 2015: 23).

Захваљујући разговору са нона Луцијом, Софија је научила много тога о првом сексуалном искуству, а нонини савети су свакако од васпитног значаја и за све тинејџерке:

„Зато гледај да први пут буде из љубави, са оним у ког имаш поверење и онда ће све проћи како триба. Непромишљено улазит у сексуалне односе може донит лоше последице, нежељену трудноћу, AIDS и шта ти ја знан које све заразе и невоје. Тинејџери су спремни за секс само физички, а не и психички. Има времена за секс. Не жури, липа моја!” (Петровић 2015: 95–96).

С обзиром да је сексуалност за родитеље табу тема, они настоје да разговор са дететом о том аспекту живота што више одлажу. Полни живот свих тинејџера, па и Софије, најмање је подложен родитељској контроли и из тог разлога родитељи су недовољно припремљени за преузимање такве одговорности. Они ће лакше разговарати о сексуалности са туђом децом, него са својом. Због тога деца чешће траже помоћ од других особа него од родитеља када је реч о темама сексуалности. Конкретно, Софија је веће поверење указала баки са којом се први пут сусрела на летовању, него баки која је била ужи члан њене породице. Такав њен поступак се може објаснити чињеницом да је она осећала страх од могуће негативне реакције родитеља при разговору на тему првог сексуалног искуства.

Осећаји непријатности и стида надвладали су Софију, те се из тог разлога определила да још једну улогу у њеном васпитању и образовању

препусти тек упознатој баки. Сагледано из данашње перспективе, нове генерације деце и младих у односу на родитеље и остале претке имају сасвим другачије гледање на одређене теме. Просто речено, на извештан начин то је њихова природна потреба да што пре упознају себе и због тога је неопходно да се са одређеним стварима упознају изван породице.

Софија је очајнички желела да се заљуби тог лета. Међутим, како се увек шетала у друштву својих бака, то јој је тешко полазило за руком. Слушајући љубавну причу нона Луце, Софија је почела да се прибојава како никада неће пронаћи момка и своју срећну звезду:

„Лето је најглупље годишње доба на свету. Сви су као нешто заљубљени, пре-планули, намонтирани. Сви као излазе, зезају се, троше лову, путују, сликају се, лајкују, тагују, носе мајице с деколтеом... Чак је и Пеђа нашао рибу! Језа ми се увлачи под кожу. Починем да дрхтим. Није фер. Волела бих да сам неко други. Рецимо Дарија, или комшиница Силвија, или Јулијана, у ствари не бих волела да сам Јулијана. Више бих волела да сам као нона Луција” (Петровић 2015: 97).

Софија, која долази из реалистичног амбијента у коме фигурирају изрази *cool*, *in*, *ширедер*, у чину заљубљивања видела је начин припадања реалности, али истовремено и једину могућност која јој је преостала да буде запажена, „лајкована” на друштвеним мрежама, јер друштво у којем живи гледа на њу као другачију. Сам чин - *вештачки љубљивања*, који је потврђен Софијином изјавом: „Преостаје ми да се заљубим у поштару јер је он једини мушкарац кога виђам у Старом Граду” (Петровић 2015: 87), инкорпорирао би Софију у спољни свет и омогућио јој да се суочи са њим.

Међутим, ауторка Јасминка Петровић није желела да Софији ускрати шансу да и она осети лептириће у стомаку тог лета, па јој је на Хвар послала Швеђанина Свена. Софија га је приметила на плажи и одмах су је очарале његове плаве очи, плава коса и савршени скокови у море.

У свом женском образовном роману Петровићева процесуира проблем одрастања и сазревања школске популације, у чију је проблематику и сложену структуру проникнула са дубоким људским и духовним разумевањем. У изазовима и суочавањима са дисхармонијом живота, главна јунакиња Софија насликана је у својој наивности и безазлености, а понекад и са озбиљним и мудрим визијама, које су емпиријски богате и развијене. У том смислу, као главна јунакиња носи одлике и црте не само свог узраста, већ и читаве своје генерације. Ушавши непосредно у дечји и младалачки свет, у њихову психологију, етику и филозофију живота, ауторка открива реални и стварни свет, који ни у ком случају није паралелан и виртуелан.

2.1.6. Породични односи

Омладински роман Јасминке Петровић не осветљава само идиличну слику детињства, већ и сурову стварност и опору збиљу, што значи да нема претераног улепшавања животних догађаја.

Млада Београђанка Софија је била збуњена сазнавши да припада етнички мешовитој породици. Још више је чудила чињеница да јој родитељи никада нису рекли да има рођаке у Хрватској. Занимљив и вредан пажње јесте први сусрет са братом и сестром од ујака, који је за Софију био напет и непријатан, али ипак у границама нормалног. Софија је са погрешном представом о људима из Хрватске, са помало непријатним осећањем и страхом који је та погрешна представа изазивала, при првом виђењу брата и сестре очекивала и онај чудан говор, непријатан сусрет који би по свему судећи могао да уследи и, наравно, неразумевање. Насупрот томе, иако се пре никада нису видели, насмешили су се једни другима. Спојила их је иста жеља, жеља за упознавањем ближњих. Све баријере су савладане, почев од језичких. Они су постали веома блиски. Снажна потреба за другим бићем које би је боље разумело него њене пријатељице код Софије је срушила предрасуде које су, поред ње, имали и Лука и Ана о оном другом, другачијем, различитом. Њихово пријатељство учврстио је осмех, који је прерастао у смех као израз среће, радости и обостраног задовољства, пријатности и испуњености друштвом другог.

За Софију, породица, хармонични односи, савети одраслих, уважавање на релацији родитељ–дете, постају степеница која је води до еманципације, до могућности да сагледа свој живот и изгради идентитет.

Софијин свет који у себи скрива мноштво симболичних значења, осцилира између спољашњег и унутрашњег – односно између периода летовања и живота у породици. Период летовања изражава слободу и егоизам живљења, док свакодневни живот у породици представља уважавање, толеранцију, брижност, колективизам.

Турбулентне епизоде које су се смењивале током летовања подстакле су помирење и зближавање Софије са новооткривеним члановима породице.

2.1.7. Софијино сањарење

Главна јунакиња Софија пред спавање размишља, преплићу јој се сан и јава. Она не води дневник, већ „ноћник”. Овим литерарним поступком, ауторка је хтела да дочара тинејџерску клацкалицу стања и расположења – код њих је све на пола, они сневају будни.

Роман *Летмо када сам научила да летим* замишљен је тако да, у крајњој линији, потенцира процес психолошког развоја јунакиње у смислу образовног романа. Софија, бежећи од досаде, плута у неком свету између стварности и маште. На том свом развојном путу на крилима маште она сазрева у стабилнију, психички јачу личност, која схвата да живот и смрт, светлост и тама и све што ти основни поларитети симболизују, корачају увек упоредо. Они се у човековом животу непрестано смењују и надигравају и опомињу га на кратковечност и пролазност.

3. ЗАКЉУЧАК

Свако ко одлучи да проучава списатељско стваралаштво жена изложен је јаким интелектуалним изазовима праћеним различитим врстама емоција које се буде у истраживачу. У области књижевне методологије истраживања, углавном се примењује „стратегија инвентаризације и каталогизације” (Дојчиновић Нешић 2000: 204). Јасно дефинисана стратегија представља базични темељ истраживачке пирамиде која у свом опусу захтева даљу анализу, синтезу, генерализацију појмова и појава у циљу вредновања списатељског стваралаштва жена у књижевности.

На основу специфичности и особености идентификованих проблема у роману *Летмо када сам научила да летим*, најбољи методолошки оквир проблема истраживања представља феминистичка критика, која се бави анализом књижевних субјеката посежући, према нашем мишљењу, за инструментима педагогије књижевности. Нови начин разумевања књижевног дела из позиције педагогије књижевности акценат ставља на васпитно-образовне поуке и поруке које смо идентификовали кроз главну јунакињу третираног романа. Насупрот педагошкој, „књижевност психолошког романа тежи да представи тај доживљај свести који, да би деловао аутентично, захтева брижљиву селекцију и распоред доживљаја” (Дојчиновић 2011: 29).

У роману *Летмо када сам научила да летим* Јасминка Петровић је приказала однос између женског идентитета и реалитета живота, откривајући кроз ликове Софије и њених бака како позитивну, тако и негативну страну тог односа. Јунакиње, генерацијски различите, показују адаптивну особину, без обзира на сва искушења са којима су се суочавале. Такође, јунакиње су биле спутане дубоким сном, али су се пробудиле подстакнуте потребом да се изборе за дигнитет и улогу у реалном друштву, без обзира на генерацијску различитост.

Теорија женских образовних романа осветљава проблем са којим се девојчице у адолесценцији суочавају, а то је проблем усклађивања сопствених вредности (емпатија, хуманост) са вредностима које су уочљивије код

тинејџера мушке популације. Улазак у свет одраслих упознаје их са чињеницом да друштво фаворизује вредности попут агресије, борбености, независности, које су препознатљиве код мушког пола. Могу ли девојчице у адолесценцији да пронађу своју позицију у друштву, а да не прихвате особености мушке доминације? Могу, уколико би социјализација охрабрила тинејџерке да не потискују своје атрибуте (љубазност, осећајност, хуманост, одговорност, дружељубивост), које су стекле у оквиру породичног васпитања. Једино се на такав начин може остварити пуни људски потенцијал жене.

Књижевне импликације које намећу отворена питања за нова истраживања су: Које противуречности карактеришу процес одрастања, зашто се оне јављају и како се превазилазе? Које су функције вредности у адолесцентском добу? Какву улогу има средина у сазревању тинејџера? Која је функција вредносних оријентација одраслих у дечијем одрастању и сазревању?

Одговори на постављене књижевне импликације отвориће могућност прихватања нових парадигми чија реализација треба заживети како на индивидуалном, тако и на социјалном нивоу и постати нови концепт у оквиру женског образовног романа.

ИЗВОР

Петровић (2015): Јасминка Петровић, *Лето када сам научила да летим*, Београд: Креативни центар.

ЛИТЕРАТУРА

- Благојевић Хјусон (2014): Марина Благојевић Хјусон, Трансформација родитељства: полупериферијска перспектива, *Социологија: часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*, год. 56, бр. 4, Београд: Југословенско удружење за социологију, 383–402.
- Гавриловић (2012): Љиљана Гавриловић, Омладинске дистопије: Билдунгсроман за 21. век, *Етноантрополошки проблеми*, год. 7, св. 2, Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, 343–357.
- Дојчиновић Нешић (2000): Биљана Дојчиновић Нешић, Моје име је немогућност: размишљања о другој књижевној историји, *ProFemina: časopis za žensku književnost i kulturu*, год. 6, бр. 21/22, Београд: Радио Б92, 203–213.
- Дојчиновић (2011): Биљана Дојчиновић, *Сусрећи у шами: Увод у читање Вирџиније Вулф*, Београд: Службени гласник.
- Ђуричковић (2011): Милутин Ђуричковић, Проблем одрастања у омладинском роману *Вајрено кришћење* Миленка Матицког, *Детињство: часопис о књижевности за децу*, бр. 2, Нови Сад: Змајеве дечје игре, 32–37.

Морган (1990): Ellen Morgan, *Humanbecoming: Form and Focus in the Neo-Feminist Novel*, in: Laura Sue Fuderer, *The Female Bildungsroman in English, An Annotated Bibliography of Criticism*, New York: The Modern Language Association of America.

Петрила (2012): Molly Petrilla, What's 'Ya', *The Pennsylvania Gazette* (July/August 2012), Retrieved in February 2017 from <http://www.upenn.edu/gazetta/0712/feature2-1.html>

Хант (2004): Peter Hunt, *Alternative Worlds in Fantasy Fiction*, London: Continuum International Publishing.

Nevena B. Stanisavljević
Preschool Teacher Training College
Kruševac

THE SUMMER WHEN I LEARNED HOW TO FLY BY JASMINKA PETROVIĆ AS A 21ST CENTURY FEMALE BILDUNGSROMAN

Summary: The term *Bildungsroman* is coined from German terms which denote a novel of formation and growth, and it implies a literary genre that follows the development of the protagonist from childhood to adulthood, through his/her search for identity, up to the moment when he/she is capable of making mature decisions. As an example of a unique and specific genre, a 21st century female Bildungsroman, the novel *The Summer When I Learned How to Fly* by Jasminka Petrović deals with everyday problems of a girl called Sofia and her psychological growth. The author uses a mixture of humour, colourful characters and real life situations to depict certain life facts through a complex adolescent drama, feelings and experiences of the main protagonist Sofia.

Written from the perspective of today's young generations, the novel sheds light on new urban trends, the aftermaths of previous decades, the existential rhythms and modern life trends and their consequences on children's lives. The author wrote her novel using the language of the 21st century adolescents, which proves that she is very familiar with the life of modern youth. The author's language does not focus entirely and primarily on the use of adolescents' jargon; her use of expressions and direct speech strongly reflects the psychological and physical growth of the population in a certain period of life.

The goal of this paper is to structure and analyse the thematic levels of the novel, primarily the following: the generation gap, social networks, the aftermaths of war and family relations – all based on the paradigm of female novel of formation. The most important goal of the paper is to highlight the specific problems that contemporary teenage girls encounter in their everyday life.

Key words: literature for youth, female novel of formation, *The Summer When I Learned How to Fly*, teenagers, challenges of growing up.